

yecek, buna karşılık Sultan Mesud onu İsfahan hâkimi olarak tanıyacaktı (424/1033). Ancak Muhammed sözünde durmayıp ertesi yıl Gazneliler'e savaşa açtı. Bu savaşlarda müttefikleri Ferhâd b. Merdâvîc öldürüldü; kendisi de önce İsfahan ile Cerbâzekân arasındaki bir kaleye kapandı, ardından Ebû Kâlicâr'ın hâkimiyetindeki Hûzistan eyaletine bağlı İzec şehrine kaçtı. Gazneli kumandanı Ebû Sehl el-Hamdûnî, İsfahan'ı ele geçirip şehrin hazinelerini yağmaladı. Muhammed b. Rüstem'in himayesinde olan İbn Sînâ'nın kütüphanesindeki kitaplar Gazne'ye taşındı. Muhammed b. Rüstem, İsfahan'ı Gazneliler'den geri almak için çok mücadele ettiyse de başarı sağlayamadı. Bunun üzerine önce Burûcird'e, ardından Târum ve Deylem taraflarına gitti. Daha sonra eski antlaşma şartlarına bağlı kalmaya söz vererek Sultan Mesud'a barış teklifinde bulundu. Sultan bu teklifi kabul etti (Safer 428 / Aralık 1036). Buna rağmen her fırsatta Gazneliler'le mücadeleyi sürdüren Muhammed, Irak Oğuzları'nı Gazneliler'e karşı kullandı. Rey yakınlarında cereyan eden savaşta Oğuzlar, Gazneliler'i ağır bir yenilgiye uğrattılar (Cemâziyelevvel 429 / Şubat 1038).

Muhammed b. Rüstem, Selçuklular'ın giderek kuvvetlenmesi üzerine Türkmenler'e ve diğer güçlere karşı kendini emniyet altına almak için İsfahan surlarını tamir ettirdi. Annâzîler'e karşı düzenlediği bir seferden sonra Ebû'ş-Şevk ile bir antlaşma imzalayıp İsfahan'a dönerken yolda vefat etti (Muharrem 433 / Eylül 1041). Yerine büyük oğlu Ebû Mansûr Ferâmürz geçti. Devrinin en kabiliyetli hükümdarlarından olan Muhammed b. Rüstem Büveyhîler, Gazneliler, Selçuklular ve mahallî hânedanların baskılarına rağmen bölgede varlığını sürdürmeyi başarmış, Gazneliler'in Horasan'dan çekilmesinden sonra bağımsız bir hükümdar gibi hareket etmiştir. İbn Sînâ, Büveyhî sarayından kaçıp ona sığınmış ve onun hizmetinde iken ölmüştür. *Dânişnâme-i 'Alâ'*'i adlı ansiklopedik eserini Muhammed'e ithaf etmiş, birçok kitabını da onun himayesinde kaleme almıştır. İbnü'l-Esir, Muhammed'in itikadı bozuk biri olduğunu ve bu yüzden İbn Sînâ'yı dinsizlik (ilhâd) konusunda eser yazmaya teşvik ettiğini söyler (a.g.e., IX, 456). Kendisini yakından tanıyan Ebû Sehl el-Hamdûnî'nin bu hususta herhangi bir bilgi vermemesi dikkate alınırsa İbnü'l-Esir'in kendisini Şiîliğe mütemayil olmasından dolayı böyle itham ettiği düşünülebilir.

#### BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Hüseyin el-Beyhakî. *Târîh* (trc. Yahyâ el-Hasşâb – Sâdık Neş'et), Beyrut 1982, s. 14, 16, 26, 84, 235, 288, 289, 383, 416, 417, 473, 499, 540, 551-552, 564, 567, 576, 590, 693; Mâferrûhî, *Me'hâsinü İsfahân* (nşr. Celâleddin el-Hüseyinî et-Tahrânî), Tahran 1312/1933, s. 81, 100-101; *Mücmelü't-tevârîh ve'l-kışâs* (nşr. Muhammed Ramazânî), Tahran 1318 hş., s. 398, 402-403, 407, 409; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, bk. İndeks; İbnü'l-Kiftî, *İhbârü'l-'ulemâ'* (Lippert), s. 418, 421, 422, 425; İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 159; V, 64-65; İbnü'l-İbrî, *Târîhu muhtaşari'd-düvel* (nşr. Antûn Sâlihânî el-Yesûî), Beyrut 1890, s. 180, 188-189; Hindûşah es-Sâhibî, *Tecâribü's-selef* (nşr. Abbas İkbâl), Tahran 1357 hş., s. 260; Muhammed Nâzım, *The Life and Times of Sultân Mahmûd of Ghazna*, Cambridge 1931, s. 65-66, 84-85; C. E. Bosworth, *The Medieval History of Iran, Afghanistan and Central Asia*, London 1977, s. 74-81; a.mlf., "Alâ' al-Dawla Abû Ja'far Muhammad", *Eir*, I, 773-774; a.mlf., "Kâkûyids", *EP* (Ing.), IV, 465; Sâdık Seccâdî – Seyyid Ali Âl-i Dâvûd, "Âl-i Kâkûye", *DMBİ*, II, 107-111.



ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

#### MUHAMMED b. SA'DÂN

(bk. İBN SA'DÂN, Muhammed).

#### MUHAMMED b. SAHNÛN

(bk. İBN SAHNÛN).

#### MUHAMMED SAİD

(محمد سعيد)

(1920-1998)

Pakistanlı tıp âlimi ve eğitimci.

9 Ocak 1920'de Hindistan'ın Delhi şehrinde doğdu. Doğu Türkistan'dan (Kâşgar) Hint yarımadasına göç etmiş bir aileye mensuptur. Geleneksel Doğu tıbbi uzman ve Delhi'de Hemderd Devâhâne'nin kurucusu Hekim Abdülmeccid'in (ö. 1922) oğludur. Muhammed Saîd, Kur'ân-ı Kerîm'i ezberledikten sonra özel hocalardan Arapça, Farsça, İngilizce ve matematik öğrenimi gördü. Yetişmesinde bilhassa annesi Râbia Begüm ile ağabeyi Hekim Abdülhamîd'in önemli etkisi oldu. Gazetecilik mesleğine ilgi duymasına rağmen 1935 yılının sonlarında ağabeyinin tıp eğitimi alması yönündeki tavsiyesi üzerine Delhi'de Ayurvedic and Unani Tibbi College'a girdi. Talebeliği sırasında Hemderd Devâhâne'de ağabeyinin yanında ilâç yapımını öğrendi. 1940'ta Doğu tabâbeti diploması ile mezun olmasının ardından eczacılığın yanı sıra hekimlik yapmaya başladı. Ağabeyi ile birlikte Hem-

derd Devâhâne'nin özellikle geleneksel tıp alanında tanınmış bir kurum durumuna gelmesini sağladı.

Pakistan'ın bağımsızlığı sürecinde Muhammed Ali Cinnah'ın önderliğindeki Hindistan Müslümanları Birliği'nin gençlik koluna üye olan Muhammed Saîd, 1947'de Pakistan'ın kurulmasından sonra bu ülkeye göç ederek Karaçi şehrine yerleşti. 1948-1949'da Karaçi'deki Kotwal Building School'da öğretmenlik yaptı. 19 Temmuz 1948'de kurduğu Hemderd Devâhâne'de hekimliğin yanı sıra bitkisel ilâç üretimine meşgul oldu. 1953'te vakıf haline getirilen müessese kısa sürede büyük bir ilâç sanayii tesisine dönüştü ve 1964 yılında Pakistan Hamdard Foundation adını aldı.

Muhammed Saîd, 1958'de geleneksel tıp eğitimi vermek üzere Câmia-i Tibbiyye-i Şarkıyye'yi (Hamdard Tibbia College) kurdu. Burası daha sonra kurulacak olan Hemderd Üniversitesi'nin temelini oluşturdu. Aynı yıl açılan Doğu Tabâbetini Destekleme Cemiyeti'nin başkanlığını yaptı. Bir heyetle birlikte 1963'te Çin'e giderek geleneksel Doğu tabâbetine dair konferanslar verdi. Çin'deki izlenimlerini, Çin tıbbı konusunda halen başvuru kaynağı ve bu alanda ilk örnek olan *Medicine in China* adlı eserinde derledi (Karachi 1981).

1967'de Pakistan Tarih Cemiyeti başkan yardımcısı, 1976'da aynı kurumun başkanı oldu ve ölümüne kadar bu görevini sürdürdü. 1979-1982 yılları arasında federal bakan statüsünde dönemin devlet başkanı Ziyâülhakk'ın danışmanlığını yaptı. 1983'te Beytülhikme'nin temelini oluşturduğu Medinetü'l-hikme adlı eğitim, araştırma, kültür ve spor kompleksinin inşasına öncülük etti. 1984 yılında International Multidisciplinary Scientific Society on Alternative Medicine adlı kurumdaki alternatif tıp doktorası aldı. 1986'da Hamdard Public School'u açtı. 3 Haziran 1991'de Hemderd Üniversitesi'ne kurucu rektör olarak tayin edildi. Tem-



Muhammed Saîd

MUHAMMED SAİD

muz 1993 – Ocak 1994 arasında Sind eyaleti valiliği yaptı.

Gençlerin ahlâkî değerlere bağlı olarak yetişmesi doğrultusunda yayın yapmak üzere Nonihâl-i Âdâb isimli bir birim kurdu. Ayrıca Pakistan'ın çeşitli şehirlerinde çocuk ve gençlik eğitimiyle ilgili Bezm-i Hemderd-i Nonihâl adıyla aylık toplantılar düzenledi. Ahlâkî değerlerin benimsenmesi amacıyla tertip ettiği Âvâz-ı Ahlâk isimli faaliyet çerçevesinde çeşitli toplantılar yaptı, radyo ve televizyon programları hazırladı. Pakistan'ın Karaçi, Ravalpindi, İslâmâbâd, Lahor ve Peşâver şehirlerinde çeşitli konularda konferansların verildiği Şem'-i Hemderd isimli bir forum oluşturdu. Daha sonra Hemderd Şûrası'na (Hamdard Council of Advisors) dönüştürülen bu forumda düzenlenen konferansların önemli bir bölümü *Main Currents of Contemporary Thought in Pakistan* adıyla kitap haline getirildi.

Muhammed Saîd 17 Ekim 1998 sabahı Karaçi'de uğradığı silâhlı saldırı sonucu öldü. Cenazesi, kuruluşuna öncülük ettiği Medînetü'l-hikme bünyesindeki caminin bahçesine defnedildi. Çok yönlü bir kişiliğe sahipti; hekimlik ve eczacılığın yanı sıra gazetecilik, yazarlık, eğitimcilik ve sanayicilik yapmış, Pakistan'daki Hamdard Foundation'ın bilimsel ve kültürel faaliyetlerin merkezi durumuna gelmesinde önemli rol oynamıştır. Mütevazı ve dindar kişiliğiyle tanınan Muhammed Saîd Pakistan'ın belli başlı şehirlerinde ve Londra'da açtığı kliniklerde hasta muayenesiyle meşgul olmuş, hastalarının çoğundan tedavi ve ilâç ücreti almamıştır.

Geleneksel Doğu tıbbının uluslararası düzeyde tanınması için yoğun çaba gösteren Muhammed Saîd, Birleşmiş Milletler Eğitim ve Kültür Teşkilâtı (UNESCO) ve Dünya Sağlık Teşkilâtı (WHO) ile iş birliği yaparak alternatif tıpla ilgili yerel ve milletlerarası konferanslar ve seminerler düzenlemiştir. Institute of Health and Tibbi Research, Institute of Central and West Asian Studies, Society for the Promotion and Improvement of Libraries gibi kurumların başkanlığını yapmıştır. Onun üyesi olduğu milletlerarası kuruluşlardan bazıları şunlardır: Islamic Organization for Medical Sciences (Küveyt), International Union of Elementologists (Yeni Delhi), International Union of Health Education (Paris), New York Academy of Sciences, Royal Society of Health (Londra). Muhammed Saîd, Pakistan hükümetinin Sitâre-i İmtiyâz (1966), Kuwait Foundation for the Advancement of Science'in

İslâm Tabâbeti (1982) ve Novosti Press Agency'nin (Moskova) Uluslararası İbn Sînâ ödülüne (1989) layık görülmüş, vefatından sonra Pakistan hükümeti tarafından ülkede sivillere verilen en büyük nişan olan Nişân-ı İmtiyâz ile ödüllendirilmiştir (2000).

Eserleri. İngilizce ve Urduca çok sayıda kitabı bulunan Muhammed Saîd'in belli başlı eserleri şunlardır: *Hamdard Pharmacopoeia of Eastern Medicine* (Karachi 1970, 1997); *Traditional Greco-Arab and Modern Western Medicine: Conflict or Symbiosis* (Karachi 1979); *Pharmacy and Medicine Thru The Ages* (Karachi 1980); *Al-Biruni: His Time, Life and Works* (Ansar Zahid Khan ile birlikte, Karachi 1981); *Diseases of Liver: Greco-Arab Concepts* (Karachi 1982); *Cardiovascular Diseases: Greco-Arab Concepts* (Karachi 1983); *Pakistan Encyclopaedia Planta Medica* (Atta-ur-Rahman ve Viqaruddin Ahmad ile birlikte, I-II, Karachi 1986); *Road to Pakistan: A Comprehensive History of the Pakistan Movement* (Moinu-ul-Haq, Sharif-ul-Mujahid ve Ansar Zahid Khan ile birlikte, Karachi 1990); *Medieval Muslim Thinkers and Scientists* (Delhi 1991); *Medicinal Herbal* (Aftab Saeed ile birlikte, Karachi 1996). Muhammed Saîd ayrıca Bîrûnî'nin *eş-Şaydele fi't-tıbb* adlı eserini İngilizce tercümesiyle birlikte neşretmiştir (*Al-Bîrûnî's Book on Pharmacy and Materia Medica*, Karachi 1973).

Çeşitli dergilerde çok sayıda makalesi bulunan, yurt dışı gezileriyle ilgili olarak kaleme aldığı notları kitap halinde yayımlanan Muhammed Saîd *Hamdard Medicus*, *Hamdard Islamicus*, *Hemderd-i Nonihâl* (Urduca), *Hemderd-i Şihhat* (Urduca) dergilerinin yanı sıra *Journal of Pakistan Historical Society*'nin ve Birleşmiş Milletler Eğitim ve Kültür Teşkilâtı'nın süreli yayını *Courier*'in Urduca basımı olan *Peyâmî* dergisinin editörlüğünü yapmış, 50.000'den fazla kitap ihtiva eden kütüphanesini 1989 yılında Hemderd Üniversitesi'ne bağışlamıştır.

#### BİBLİYOGRAFYA :

Seyyed Hossein Nasr, "Hakim Muhammed Saîd", *IS*, XXXVII/4 (1998), s. 565-566; "Hakim Mohammed Saîd Profile of a Humanitarian", *HI*, XXII/4 (1999), s. 9-22; Ansar Zahid Khan, "Shaheed Hakim Mohammed Saîd Editor-in-Chief Hamdard Islamicus", *a.e.*, XXII/4 (1999), s. 25-30; a.mlf., "Shaheed Hakim Mohammed Saîd and the Pakistan Historical Society", *JPHS*, XLVII/4 (1999), s. 21-25; Hakim Naimuddin Zubairy, "Hamdard Foundation", *DIA*, XV, 448.



M. KÂMİL YAŞAROĞLU

#### MUHAMMED b. SELÂM

(bk. BİKENDÎ, Muhammed b. Selâm).

#### MUHAMMED SİDDÎK HAN

(bk. SİDDÎK HASAN HAN).

#### MUHAMMED b. SİRÎN

(bk. İBN SİRÎN).

#### MUHAMMED SÛRESİ

(سورة محمد)

Kur'an-ı Kerim'in kırk yedinci sûresi.

Adını 2. âyette geçen Hz. Peygamber'in isminden alır. Medine döneminde nâzil olmuştur. "Seni yurdundan çıkararak bu şehirden daha güçlü nice şehirleri yok ettik" meâlindeki 13. âyetin Resûl-i Ekrem'in Mekke'den Medine'ye hicretinin ilk gecesinde nâzil olduğu nakledilmektedir (Âlûsî, XXVI, 36). Bazı âyetlerinde Allah yolunda savaşmaya temas edilmesi sebebiyle Kitâb sûresi olarak da adlandırılır. Otuz sekiz âyet olup fâsılası م ، ء ، ء harfleridir.

Sûrenin muhtevasını üç bölüm halinde ele almak mümkündür: Müslümanların gerektiğinde müşriklerle savaşmasının kaçınılmaz olduğu, münâfıkların iç dünyasına ait tahliller, müminlerin müslüman toplumunu koruyup yüceltmek için canları ve mallarıyla gayret sarfetmelerine yönelik davet. Sûrenin birinci bölümü (âyet 1-15) kâfirlerle müminlerin durumundan bahseden âyetlerle başlar. İnkâr edip Allah yolundan alıkoyanların amelîlerinin boşa çıkacağı, müminlerin ise madî ve mânevî durumlarının düzeltileceği belirtilir (âyet 1-3). Bu âyetlerde yer alan "Allah yolundan saptıranlar" ifadesiyle Bedir Gazvesi'ne katılan müşriklerin veya İslâm'a girmek isteyenlere engel olan Ehl-i kitaba mensup kişilerin kastedildiği söylenmekle birlikte bu ifade, inkâr etmekle kalmayıp hak dine girmek isteyenleri engellemeye çalışan herkesi kapsamaktadır. Daha sonra kâfirlerle savaşın kaçınılmaz olduğu durumlarda gevşeklik gösterilmemesi istenir ve esirlere yapılacak muamelelere temas edilir. Savaştan bahseden 4. âyette, "Allah dileseydi kendisi onlardan oç alırdı, fakat sizi birbirinizle sınamak için savaş emretmektedir" denilmek suretiyle müslümanlara